

ser. Det är en religionspsykologisk analys som är oerhört engagerande och innehåller flera litterära citat. Att mera ingående återge och diskutera det intressanta innehållet skulle föra för långt i det här sammanhanget. Därför nöjer jag mig med att varmt rekommendera envar att läsa Illmans text i sin helhet och begrunda den.

Jag vill också rekommendera hela antologin med de tolv artiklarna. Den har mycket att erbjuda kulturforskare. En av flera fördelar är att skribenterna inte bara tillhör olika ämneskategorier utan också befinner sig på olika nivåer i sin forskarkarriär – från nyblivna doktorander till docenter och professorer. För att anknyta till koreografisymboliken kan man säga att de dansandes prestationer kan framstå som mer eller mindre briljanta men att en nybörjarentusiasm ofta har mycket att sätta emot den rutinerades skicklighet.

Lissie Åström, Lund

Kulturnavigering i skolan. Gösta Arvastson & Billy Ehn (red.). Gleerups, Malmö 2007. 174 s. ill. ISBN 978-91-40-66108-1.

I nio fallstudier presenteras i den här antologin ett kulturanalytiskt perspektiv på skolan idag. Syftet är att tematisering och tolkning ska inspirera lärare till att undersöka den egna skolvärlden på liknande sätt. Mycket är förutsägbart, men med kulturanalytisk navigering kan oväntade sammanhang ge läraren nya insikter.

De tre första fallstudierna som presenteras har samlats kring temat Genus – hur kön blir till. Skolan som normproducent, föreställningar om manligt och kvinnligt, socialisation och sexualitet är några av de etnologiska ingångarna i diskussionen.

Maria Nordberg inleder med frågan: "Vad skulle hända om pojkar inte blev pojkar?" Hon utgår ifrån den spridda uppfattningen att verksamheten i förskolan är genomsyrad av den kvinnliga personalens normer och värderingar, vilket innebär en feminisering som är problematisk för pojkarna och underordnar de manliga pedagogernas intentioner. I sin beskrivning lämnar Nordberg ordet till förskolläraren Johan som står för den manlighetsskapande verksamheten att ge de "riktiga pojkarna" identifikation. I den komplementära könsförståelsen blir den "feminine pojken" deras motbild. På skolans sociala arena bildar flickor en kategori med andra intressen och beteenden. "Hur kön görs" skiftar dock efter sammanhangen betonar Nordberg och beskriver hur könstillhörigheten tonas ner i klassrummet men

tar plats i kroppsspråk och aktiviteter under rasterna. Hon framhåller också att bredvid iscensättningen av en stereotyp maskulinitet förekommer mer nedtonade manliga praktiker och hon lyfter fram den uppvärdering av det feminint kodade som idag ryms inom den normala manligheten. Kanske är det rent av så att en ökad feminisering av pojkar och män är något positivt och önskvärt, frågar Maria Nordberg avslutningsvis.

"Snus under läppen och en massa snuskprat" är ett citat ur en elevs karakteristik av sitt yrkesval. Rebecka Lennartsson har tagit det som rubrik på sin fallstudie om maskulinitet på byggprogrammet. Det ger en stereotyp, närmast parodisk bild av en byggnadsarbetare, menar hon. Som ingress har hon en stringent sammanfattning av förändringsperspektiv i forskning kring könsroller i skolvärlden. "Men vad händer i de mellanrum som tycks märkligt opåverkade av de stora samhälleliga förändringarna?" frågar hon och visar i sin idérika analys att byggprogrammet är ett sådant mellanrum. Kapitlet bygger på fältarbete och ett åttiotal enkätsvar från klasser i årskurs 2. I maskulinitetsskapandet ingår könsmonster som etablerats utanför skolan. Inom karriärinriktade gymnasieprogram formas hegemoniska maskuliniteter som av byggelever beskrivs i motbilder: Att vara "kostymnissar" eller "pappersvärdare" är föraktliga praktiker medan kroppsarbete ger styrka och uthållighet. Fysisk överlägsenhet och machokultur räknas som kompensation för social underordning. De få tjejerna på bygglinjen har inte mycket gemensamt med manliga kurskamrater som framhåller att de är klena, inte kan ta i och är rädda att "skita ner sig". De som i utbildningen väljer måleri kan få en benämning med könsmässig laddning. En motsättning framträder också till den kvinnligt dominerade estetlinjen. Enkätsvaren spänner mellan en skämtsamt attityd och ett öppet förakt. På frågan varför så få med utländsk bakgrund söker till byggprogrammet får hon förklaringar med främlingsfientlig prägel. Fortfarande skapas genusmonster som strider mot skolans jämställdhetsuppdrag, konstaterar Rebecka Lennartsson.

"Vad kan du bli?" frågar Anna Sofia Lundgren i det tredje kapitlet i genusavsnittet. Underrubriken "Normer kring kön och sexualitet i skolan" ger ingångar i hennes analys. Hur man betar sig i skolans olika miljöer kan tyckas självklart men normer för det godkända är sällan enhetliga. I situationer och relationer i skollivet kan könsidentiteter gestaltas och levas på olika sätt. Kön skapas inte direkt ur personligheten men kan formas efter ideal att efterlikna. Därför kan man säga att kön

görs genom många sätt att agera som flicka eller pojke. Skolan är arena för många möten där normer förändras och manligt och kvinnligt finner nya markörer. Med de kulturteoretiska aspekter Lundgren väljer får de sammanhang och förklaringar. I pedagogiska uttalanden framstår lärarrollen ofta som heteronormativ, vilket kan ge uppfattningen att annan sexuell läggning inte passar in. Lundgren avslutar kapitlet med ett inträngande resonemang om normer som möjliggörare istället för bara begränsare, vilket innebär att man i skolan kan skapa normer som handlar om reflexivitet.

Del 1 slutar med frågor med anknytning till de tre kapitlen. Sammanfattningen är direkt riktad till de lärare som med egen observationsförmåga och uppmärksamhet vill arbeta vidare med etnologiska frågeställningar. Etnologerna har i sina fallstudier analyserat fält som lärare känner sig hemma i och de har gett redskap för kulturnavigering.

Del 2 innehåller två fallstudier kring temat Etnicitet – ”vi och dom” med utgångspunkter från fältarbeten i förortsområden. Genom intervjuer och observationer på några grundskolor i Stockholms utkant har Ann Runfors fått inblick i lärares kategorisering av eleverna som ”svenska barn” och ”invandrarbarn”. Skolans målsättning är att möta alla som individer och därför ska ingen särbehandlas på grundval av sin härkomst. ”Det spelar ingen roll varifrån folk kommer. Nu är vi alla här – tillsammans” är skolans ståndpunkt. Samtidigt tillämpar lärarna särskiljande principer i den sociala och etniska strukturen, där medborgarskap, språk och utseende blir etiketter i rangordning och åtskiljande värderingar. Hon avslutar med en sammanfattning av skolhierarkin som ”postkolonial vardagspraktik”. Hennes första fråga gäller hur invandrar/invandrarbarn påverkas av att skrivas in i den socialt nedvärderande kategorin. Hon framhåller att motsatsparet svensk-icke-svensk osynliggör de mångskiftande relationer och gränsöverskridande grupp gemenskaper som tillhör det globala samhällets kulturnormer. Den övergripande frågan gäller vad det innebär att uppfattas som invandrar i Sverige idag. Hennes slutord i resonemanget blir: ”Sociala identifikationer och skillnader är inte något som människor har. Det är något som *blir till* som resultat av hur människor tolkar och bemöter varandra.” Därmed har hon vidgat kulturanalysen till en metod och ett tänkesätt som binder samman en stor sektor av skolans ämnesområden.

Maria Bäckman har fältarbetat i en förort söder om Stockholm bland tonårsflickor som kategoriseras

som svenska. De som blivit hennes guider i sina egna bostadsområden är unika informanter. Andra beskrivningar tar ofta fasta på förortens stigmatisering. Här bygger flickornas berättelser på minnen från hela deras uppväxt, men innehåller också insikter om hierarkier och status. I samtalen framträder förorten som deras hembygd, en plats där människor med skiftande bakgrund lever tillsammans. Bäckman presenterar dessa unga invånare ”som särskilt kulturkompetenta”. Successivt har de blivit medvetna om de sociala och etniska skillnaderna i området. Genom att upptäcka sig själva som infödda svenskar har de också blivit medvetna om sitt främlingskap i den egna hembygden. Ungdomar i innerstaden betecknas däremot som uttalat svenska med fördomar om invandrare och livet i förorten. ”Svennar” är en kategori som får symbolisera en föreställd olikhet. Ungdomar i förorten med annan etnisk härkomst ser innerstadens livsstil som prototyp för svenskhet och sin egen närmiljö som icke-svenskt rum. I förorten utmejslas marginalisering, icke-svenskhet och etnisk mångfald som tillgångar; det som tidigare betraktats som stigma har förvandlats till carisma.

Del 3 har den samlande rubriken: Framtiden – en fråga om resurser och inställning. I samband med avhandlingsprojekt samtalar två etnologer med elever om studier, yrkesval och framtidsideal. I en skola i en invandrartät förort utgår René León Rosales från frågan ”Vad vill du bli när du blir stor?” Eleverna har fått den i olika sammanhang och lärt sig att yrke, utbildning och framgång hör samman och leder till ett bra liv. I frågan ligger ett krav att skaffa sig ett projekt för sin framtid. Etnologen kan dock genom samtal under fältarbetet märka att många elever var medvetna om att de inte riktigt motsvarade skolans ideal och därför tvivlade på att löften om en ljus framtid gällde dem. Han frågar sig hur en sådan framtidsplanering ser ut som reell möjlighet för barn med olika sociala och etniska bakgrunder. Han undrar också om lärarna uppmuntrar barnen i deras förhoppningar eller försöker rusta dem mot kommande besvikelser.

I en friskola med framgångsrika elever har Göran Nygren studerat ambitionsnivå som kulturnormer. I de tydliga bilderna som växte fram under fältarbetet fann han vissa motsägelser. Flickorna var ordentliga och flitiga medan pojkarna ibland visade en anti-attityd till skolarbetet samtidigt som de hade klart för sig vad studierna gick ut på. De framhöll allmänbildning och ”smartness”, men ännu tydligare sin intuition att se sammanhang, dra slutsatser, bilda teorier och reflektera

självständigt. Deras uppfattning om flickornas studievänor var att de ”bankade in kunskap”. Pojkarnas framtidsbilder var klart inriktade på toppjobb och rikedom. Flickorna var mindre säkra; några valde mellan akademisk utbildning och ett yrke inom släkttraditionen. De flesta placerade sina framtidsbilder i ett brett fält av statusyrken. Nygren finner en tydlig individualism hos eleverna och samtidigt en viktig referensram i den egna samhällsklassens traditioner. Kollektiva beteendemönster stärkte ambitionerna med sikte på framtida karriär. ”När det gällde hoppfullheten tycks de leva i en annan värld jämfört med de elever som René León Rosales mötte” är den etnologiska kommentaren till resurser och inställning.

Del 4 har rubriken Det pedagogiska arbetet – visioner och vardag. I det första kapitlet berättar etnologen Björg Kjær om möten mellan barn, pedagoger, assistenter och föräldrar i danska förskolor, skolor och andra institutioner. Hon menar att dessa är arenor där samhällets drömmar om framtiden konkretiseras i ett slags grundläggande dramaturgi. Pedagogens roll är att vara agent för fiktionen om jämbördighet och gemenskap. Assistenten har ingen pedagogisk utbildning men erfarenhetsbaserad kompetens genom att ständigt vara tillsammans med barnen och dagligen träffa föräldrarna. Pedagogernas kompetens är teoribaserad och de håller distans till övrig personal genom sin överordnade position. De har till uppgift att se till att institutionsvärlden formas i enlighet med samhällets önsketänkande och föreställningar om barnens bästa. I institutionens nutid sås därigenom framtidens frö. I kulturellt perspektiv är det möjligt att undersöka föreställningar om den goda barndomen, om institutionens gemenskap och om relationer mellan institution och familj. Detta etnologiska perspektiv ger utrymme för många tankar om utopier och vardagens ordning. Etnologen låter oss se det pedagogiska uppdraget utifrån – i en berättelse med snabba grepp och dramatisk skärpa.

Lärarstudenter vid Mittuniversitetet har sedan 2002 fått i uppdrag att under sin verksamhetsförlagda utbildning göra iakttagelser, samla synpunkter och observera skillnader och likheter i skolans vardagsliv samt upptäcka sociala och kulturella gränser och andra teman. Lektor Åsa Ljungström, som följt deras arbete, har sammanställt och förmedlat synpunkter, värderingar och resultat ur deras redovisningar. Hon framhåller deras positiva intryck av ”den väl fungerande skolan”, en motbild till de problem som ofta lyfts fram. Ett återkommande tema är observationer av den uppmärksamhet

pojkarna får, medan flickorna ofta tilldelas uppgifter att assistera dem i fråga om ordning och arbetsuppgifter. Kulturanalytisk metod får genomslag i berättelserna med ”en skarp blick för detaljer och en förmåga att urskilja nyanser i det sociala samspelet”. Ett gott betyg för studenternas framställning, men kanske påverkat av etnologens läsart? Observationerna tycks utgöra ett intressant och rikhaltigt material med exempel på mönsterpedagogik, men de innehåller också iakttagelser av generationsskillnader i pedagogisk ideologi och metodik. Åsa Ljungströms huvudintryck är lärarstudenternas tillförsikt inför yrkesvalet och deras engagemang i barnens skolsituation.

Fallstudierna har gett en mängd ingångar till skolans värld och samtidigt visat hur verkligheten kan bli förstådd i skiftande perspektiv. I boken infogas korta avsnitt med övergripande resonemang kring begrepp som förtydligar analysen. Dessa texter är försedda med frågor som associerar till lärares egna erfarenheter och reflektioner. Ibland kan det dock vara svårt att förena kommentarerna med arbetssätt och relationer i skolan. Uppmaningen till lärare ”att då och då lämna sin inlärd yrkesroll” kan tyda på ensidig kommunikation. De flesta finner det självklart att yrkesrollen innefattar nära kontakt med eleverna och deras studier. Lektioner präglas i regel av dialoger och gruppuppgifter kan ha viss likhet med etnologiskt fältarbete. Elevers engagemang visar ofta hur ungdomskultur är påtagligt närvarande i skolarbetet. Kulturanalytiska infallsvinklar kan hjälpa läraren att möta elevernas verklighetsbilder och framställnings-sätt. Om lärarrollen uppfattas som inlärd kan praktiken visa att den är föränderlig och att undervisning är en mångsidig verksamhet.

Att bli kulturnavigatör i den egna vardagsmiljön måste innebära att granska egna hållningssätt och ompröva rådande uppfattningar. Frågan ”Hur gör man?” besvaras i boken med en tydlig översikt som innehåller nya frågor och uppmaning till lagarbete för att vidga undersökningen. Det kunde dock ha påpekats att lärare i kultur- och samhällsorienterande ämnen är vana att ge liknande riktlinjer vid elevernas projektarbeten och därför kan bli en tillgång i kulturnavigeringen. Det är en utmärkt tanke att även elever kan bli kulturnavigatörer inom sin egen skolvardag. Om de bara får ledtrådar är det lätt att anknäta till arbetsformer och redovisningssätt.

I det sista kapitlet presenteras Forum för skolan, ett samarbetsprojekt i Uppsala mellan universitetsforskning och skola, inriktat på kunskapssökande med angelägna frågeställningar. I sammanfattningen betonas

lärandeintresset, som innefattar även andra grupper som arbetar med barn och behöver stöd och fördjupning, *forskningsintresset*, som bidrar med kunskaper om hur skolan påverkas av samhällsförändringar i socialt och kulturellt perspektiv, och *möten* med gemensamma diskussioner som knyter samman intressen.

Det är uppenbart att kulturnavigering har stor betydelse genom metoder och perspektiv som kan locka lärare till egna undersökningar. Som slutord vill jag nämna värdet av en framåtblickande lärarutbildning. Det är dags att ge studenterna valmöjligheter att infoga etnologi i sin lärarkompetens. En sådan utveckling är redan på gång vid universiteten. Lika viktigt är att redan verksamma lärare får tillfälle till vidare studier.

Ingrid Nordström, Lund

Helene Brembeck: *Hem till McDonald's*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2007. 189 s., ill. ISBN 978-91-7331-058-1.

Få fenomen engagerar som McDonald's. De gyllene bågarna är för vissa synonyma med fetmaepidemi, stress, miljöförstöring, kulturimperialism och alla andra moderna avarter. För andra symboliserar de en framgångssaga där franchisesystemet och familjemarknadsföringen framstår som föredöme för alla varande och blivande entreprenörer. Och samtidigt är hamburgerrestaurangen en självklar och ganska oreflekterad del av vardagen för åtminstone en generation svenskar. Detta spänningsfält mellan det samtidigt exceptionella och triviala lyfter Helene Brembeck fram i sin bok om McDonald's.

Författaren tar läsaren med på familjemiddagar och barnkalas på en Göteborgsrestaurang, liksom på löparfestivalen "Happy Mil", ett led i företagets satsning på att framhäva sin hälsoprofil. McDonald's som samtidigt globalt och lokalt är ett av bokens bärande teman. Där anknyter Brembeck till diskussionen om globaliseringsprocesser, där just McDonald's blivit ett ofta använt exempel på hur globala fenomen alltid anpassas till lokala realiteter, och hur detta också är en av företagets framgångsfaktorer. Vi får följa hur det går till när standardiserade kampanjer ges en lokal eller nationell *touche* och hur tyska reklamkampanjer uppfattas som gettoromantiska av den amerikanske medelklassbesökaren. Det görs ständiga lokala omtolkningar av det globala och standardiserade. Svenska McDonald's har känselspröten ute och försöker trots den internationella

ledningens allt hårdare standardiseringspolicy omformulera koncept och kampanjer så att de skall kunna gå hem bland svenska konsumenter.

Genom att försöka komma närmare några av de familjer som besöker McDonald's vill Brembeck komma bort från de ideologiskt präglade utsagorna och närmare praktiken. Så får vi veta att ett besök på McDonald's sällan är planerat, det blir bara av. Det löpandeband-inspirerade produktionsättet med snabb betjäning verkar tvärt emot den gängse föreställningen inte stressande för besökarna. Om något är det lugnande. Till skillnad från att laga mat i hemmet eller gå på en "vanlig" restaurang uppfattas McDonald's som en stressfri oas, där man för ett tag kan slippa både matlagningens press och oron för att familjemedlemmar skall bete sig på ett oacceptabelt sätt. Det är åtminstone så besökarna vill beskriva det. Jag blir inte helt övertygad. Det finns en sympatisk vilja hos Brembeck att låta konsumenternas berättelser få framträda oemotsagda. Men ibland undrar man som läsare om inte berättelsen om det självklara i att gå på McDonald's skapats som en medveten reaktion på den offentliga debatten.

Förutom spänningen mellan det lokala och det globala är det relationen mellan människor, artefakter och teknologier som intresserat Brembeck. Boken är en av de första konsekvent anlagda och genomförda ANT-studierna inom svensk etnologi. ANT (Actor Network Theory) vill upplösa gränserna mellan subjekt och objekt och mellan människa och ting. Istället ses de som delar av nätverk, och för att förstå förändring räcker det inte att studera delar av nätverken (t.ex. människor), hela nätverken måste beskrivas för att förändringsprocesser skall kunna begripas. Brembeck har särskilt intresserat sig för de översättningsprocesser och transformationer som äger rum i mötet mellan teknologier och de människor som interagerar med teknologierna. Hon visar på ett föredömligt sätt att det händer saker i översättningsprocesserna och att detta vrider utvecklingen i en riktning som inte alltid var den avsedda. Inte minst är försvenskningen av det globala en sådan översättningsprocess.

Ändå lägger jag ifrån mig boken med många frågetecken. Viljan att komma bort från den traditionella och uttjatade maktdiskussionen om McDonald's påverkan på människor och miljö verkar ha gjort att viljan att besvara frågor om nätverkens konsekvenser hamnat i bakgrunden. En av ANT:s främsta styrkor är att den möjliggör en ny form av maktanalys, där de medvetna handlingarnas roll återinförs i diskussionen efter att